

Dobrila Bratić

ŽRTVOVANJE PIJETLA I PILETA U DJURDJEVDANSKI OBREDIMA
OBILAŽENJA I OBORAVANJA SELA

U nekim krajevima Srbije zabilježen je veoma interesantan običaj žrtvovanja pijetla i pileta, koji je vezan za djurdjevdanske obrede obilaženja i oboravanja sela. Žrtvovanje, koje je praćeno nizom magijskih radnji, izvodilo se radi sprečavanja grada u narednoj godini. Navešćemo nekoliko karakterističnih opisa.

U jadarskom selu Zavlaci postojao je običaj da se uoči Djurdjevdana sastane nekoliko starijih ljudi, te jedan od njih pita: "E, ljudi, hoćemo li što da radimo da ne bude grada?" Drugi mu odgovaraju: "Hoćemo ja, i dosad smo radili". Zatim izaberu tri čovjeka koji će na konjima obilaziti selo. Jedan od njih donese parče ustave s vodenice. Drugi mora naći nož kojim je neko posječen ili ubijen, a treći pile izleženo prije Blagovjesti. Na Djurdjevdan uveče oni se sastanu na raskršću, odakle polaze u obilazak sela. Napred ide onaj s nožem, na četvrtini puta se zaustavi i zabode nož u zemlju. Iza njega ide čovjek s ustavom; parče ustave on zabode u tu rupu. Isti postupak ponavljaju na polovini i na trećoj četvrtini puta, kao i na njegovom završetku. Treći obnosi u tikvi zmiju koju su uhvatili prije Blagovjesti. Kad se vrate na mesto sa koga su pošli, zakopaju živo pile tako da mu viri samo glava. Neki ga vrate kući, pa je ono u stanju da im pokazuje kako će biti vrijeme, a nekad ga ostave da ugine¹.

U selu Ljutovnici, u okolini Takova kmet je odredjivao tri neoženjena čovjeka, koji su usumrak uoči Djurdjevdana polazili u obilazak sela, od crkve prema istoku. Sobom su nosili pile i pušku napunjenu sačmom. Kad obidju selo, pile zakopaju s desne strane crkve².

U nekim podrinjskim selima obnosila se kvočka s pilićima izležanim prije Blagovjesti, kao i zmija koju su u isto vrijeme uhvatili. Osim toga, nošena je puška s barutom, parče tisovine, burgija, ustava i naduvana mješina koja se nije smjela razvezivati³. I u Jadru je obnošena kokoška s pilićima uoči Djurdjevdana predveče. Na mjestu odakle su pošli, pošto bi obišli čitavo selo, zakopaju živo žensko pile, a pod njega stave tri jajeta govoreći: "Kad ova koka izvela piliće, tada u ovom selu grad i činilice stoci i usevima štetu činili", I ovdje se obnosila mješina u koju su, prije nego što bi je naduvali, stavljali onoliko zrna bijelog pasulja koliko su mislili da ima činilica koje dovode grad⁴.

U Pocerini se takodje uoči Djurdjevdana obnosilo pile radi zaštite od grada, i, nakon obilaska sela, živo zakopavalo u zemlju⁵.

U selu Miroševu, u Leskovačkoj Moravi, uoči Djurdjevdana su, sve do 1952. godine, zakopavali crnog pijetla na granici atara. U obilazak moraju ići dva Stojana i domaćini svih kuća u selu. Svako od njih donese duže podeblje drvo, te Stojani založe vatru i svi prisutni nagarave svoja drva. Zatim se ljudi razdvoje u dvije grupe i predodjeni s dva imenja-ka, krenu na dvije strane. Na mestu na kome se sastanu, Stojani zakolju pijetla⁶.

U Gornjoj Gruži, da bi se ljetina sačuvala od grada, dva brata blizanca noću upregnu u plug dva ili četiri vola blizanca, pa čuteći oboru selo. Sobom nose crno pile izvedeno prije Blagovjesti i zakopaju ga na mjestu gde se brazda sastavi⁷.

Selo Slavujevci u Leskovačkoj Moravi oboravano je svakog Djurdjevdana. Prije zore upregnu u plug volove blizance i ponesu dva crna pijetla zajedno izležena. Prazdu počnu od istoka prema zapadu. Pijetlove zakopaju na mestu gde se brazda sastavi⁸.

Rješenje pitanja ovog kulta možemo potražiti u analizi elemenata, i to prvenstveno u ostacima samih žrtvenih

radnji i karakteristika žrtvene životinje, a zatim i u drugim dijelovima obreda, koji posrednim putem mogu otkriti prirodu ovog djurdjevdanskog kulta. Prema izloženim opisima običaja, jasno je da oni čine fragmentarne ostatke paganskog obreda, koji je naknadno vezan za hrišćanski praznik sv. Djordja. Nizom magijskih i kulturnih radnji treba prisiliti odnosno umilostiviti više sile, od kojih zavise vremenske prilike, da spriječe padanje grada u toj godini. Žrtvovanje životinje praćeno je nizom magijskih radnji, koje, u krajnjoj liniji, imaju isti cilj.

Pitanje je, međjutim, kome se žrtvuje životinja, jer tipovi bića kojima je bio posvećen kult mogu biti različiti. Jasno je da se radi o višim silama koje upravljaju vremenskim prilikama. S. Trojanović smatra da su ovdje u pitanju ostaci Perunova kulta⁹. Prema Čajkanovićevim ispitivanjima, sv. Djordje je jedan od hrišćanskih nasljednika našeg vrhovnog htonskog božanstva¹⁰, pa je mogućna pretpostavka da se radi o ostacima nekadašnjeg žrtvovanja Dabogu. Međjutim, samo postojanje Peruna, Daboga i uopće antropomorfnih božanstava kod nas je još uvijek sporno, jer još nije sigurno ustanovljeno do kog je stepena došla stara srpska religija u svom razvoju od animizma, preko predstava o dušama predaka, do shvatanja o nekom razvijenijem panteonu u kojem bi se na izvjesna antropomorfna božanstva prenijele određene funkcije, i koja bi imala svoj kult. S druge strane, u našoj religiji su poznata brojna vjervovanja po kojima i duše pokojnika i predaka utiču na vremenske prilike, a mogu biti i predvodnici gradobitnih oblaka¹¹, te nije neosnovana pretpostavka da su i njima prinošene žrtve radi regulisanja vremenskih prilika. Dakle, ako prihvatimo kao vjerovatno postojanje razvijenijeg panteona u staroj srpskoj religiji, onda možemo pretpostaviti da su ova animistička vjervovanja o uticaju duša predaka na vremenske prilike prenesena kasnije u domen nekog od božanstava.

Iz opisa običaja vidjeli smo da ti obredi čine cjelinu s obzirom na cilj i osnovne elemente. Lokalne varijante takodje mogu korisno poslužiti pri analizi, pod pretpostav-

kom da su pojedini dijelovi obreda ostali očuvani u jednom kraju, a da su drugdje već zaboravljeni.

Jedan od osnovnih faktora na koji treba obratiti pažnju, ne samo u ovom slučaju nego pri žrtvenim radnjama uopće, jeste način na koji se životinja ubija. U navedenim primjerima vidjeli smo da se pile, odnosno pijetao zakopava u zemlju. S obzirom na takvu prirodu žrtvovanja, ovu žrtvu moguće je povezati sa htoničnim demonima kojima se žrtve pri- nose na taj način¹². Najvjerojatnija je pretpostavka da se radi o dušama predaka, čije sjedište može biti ispod zemlje. "Najzad opšte verovanje bilo je da pokojnici žive ispod zemlje. Za to verovanje nemamo potrebe da tražimo naročite primere: ono je sa gledišta primitivnog čovaka najočiglednije, jer gde bi prirodnije bilo tražiti mrtve nego na mestu gde su sahranjeni"¹³.

Ne samo način žrtvovanja nego i vrijeme u koje se žrtva prinosi može nam ukazati na povezanost sa htonskim silama. Videli smo da se životinja žrtvuje na sv. Djordja, ali postoji još jedno pravilo o vremenu u okviru samog praznika. Ovi obredi izvode se bez iznimke samo noću ili su sumrak, to jest u vrijeme kada je Sunce zašlo, a znamo da se htoničnim demonima po pravilu žrtve prinosе noću¹⁴.

Prema tome, s obzirom na način i vrijeme žrtvovanja, djurdjevdanski pijetao ima htoničan karakter.

O samoj žrtvenoj životinji u ovim obredima ne nalazimo mnogo podataka. To mora biti pile izleženo prije Blagovjesti, ili, u nekim slučajevima, crno pile ili crni pijetao. Moguće je pretpostaviti da je ranije svuda bilo uobičajeno da se žrtvuje crna životinja, jer to je svakako arhaičan element i nikako nije vjerovatno da je naknadno dodat. Poznato je da se crne životinje prinosе na žrtvu htoničnim demonima i božanstvima¹⁵, te ovaj podatak znači dalju vezu djurdjevdanskog kulta sa podzemnim silama. Isto tako, mogućna je pretpostavka da je ranije svuda žrtvovan pijetao, čija je višestruka uloga u našoj religiji dobro poznata, a tek kasnije se uobičajilo zakopavanje pileta.

Ako se osvrnemo na karakter pijetla u srpskoj religiji, vidjet ćemo da je on, ne samo kod nas nego kod indoevropskih naroda uopće, htonska životinja¹⁶. Osim toga, on je i "vremenita" životinja, to jest na razne načine dovodi se u mističnu vezi s vremenom¹⁷. U nekim obredima izražena je njegova plodotvorna snaga, koja se magijskim putem prenosi na usjeve¹⁸. Možda su takve karakteristike pijetla u srpskoj religiji unekoliko uslovile njegovo prinošenje na žrtvu u djurdjevdanskim obredima, gdje se nastoji umilostiviti više sile koje utiču na vremenske prilike, a time posredno i na plodnost polja. To je, dakle, agrarna žrtva podzemnim demonima ili, u kasnijim fazama razvoja religije, i božanstvima koja donose plodnost.

Osim karakteristika koje smo izdvojili iz osnovnih elemenata žrtvenih radnji sa djurdjevdanskim pijetlom, izvjestan putokaz mogu nam pružiti i neki drugi dijelovi ovih obreda.

Veoma često je uobičajeno da se pored pileta obnosi oko sela i zmija. Kod mnogih naroda poznato je vjerovanje da se čovječja duša poslije smrti inkarnira u zmiju. I Čajkanović smatra da je takozvana zmija kućarica, koja se ne smije ubiti i od koje se ljudi ne plaše u stvari inkarnirana duša pretka, domaćeg zaštitnika¹⁹. Isto tako i zmija poljari- ca može biti dobri demon. Ona čuva polja i usjeve od vremenskih nepogoda, a bori se i sa alama koje nose gradobitne oblake²⁰. Na to da zmija u djurdjevdanskim obredima ima htonski karakter upućuje i još jedna činjenica. U jadarskom selu Zavlaci zmija se obnosi u tikvi, a tikva se u našoj obrednoj praksi upotrebljava u nekim podušnim običajima, te za hvatanje vještica i vampira²¹. S obzirom na takvu ulogu u srpskoj religiji, ova tikva daje jasan htonski karakter zmiји u pomenutom obredu.

Veoma je karakterističan primjer obilaženja sala na konjima. Spominjanje konja navodi nas na daljnju vezu sa podzemnim demonima i božanstvima. U srpskoj religiji konj se najčešće javlja u vezi sa demonima donjeg svijeta. U konje se

pretvaraju grešne duše, vještice, mora i vukodlak²².

Što se tiče volova, za njih je u okolini Vlasenice vezano jedno interesantno vjerovanje. Kad otpočne oluja, seljaci bi govorili: "Vrati sv. Savo svoja goveda iz našeg sela"²³. Pošto je poznato da grad mogu predvoditi duše predaka, moguće je pretpostaviti da su goveda predstavljala takve duše koje vode oblake²⁴.

Prisustvo ovih životinja je dalja potvrda da je sve to u sklopu htonskog kulta i da je u veoma bliskoj vezi sa predstavama o božanskim precima. Na osnovu navedenih primjera izgleda osnovna pretpostavka da su u pitanju ostaci ranijih vjerovanja o inkarniranim dušama predaka u likovima određenih životinja, dakle o prisustvu demona na mjestu gdje im se prinosi žrtva. Čajkanović je ustanovio da je pojava demona, prvenstveno duša predaka, ograničena vremenski i prostorno. Oni se mogu javljati samo noću, od zalaska do izlaska Sunca i, po pravilu, samo u granicama atara, ali u vrijeme kad ima se prinosi žrtva moraju biti prisutni^{24a}.

Od predmeta koji se obnose, između ostalog, spominje se i mješina, koju u podrinjskim selima obnose praznu i naduvanu, a u selu Votnjaku, u Jadru, nose mješinu u koju stave onoliko zrna pasulja koliko misle da ima činilaca. Mješina je takodje povezana sa htonskim demonima, jer se vjeruje da se vampir javlja u obliku mješine²⁵. U Popovom polju obnosi se mješina oko sela radi zaštite od vještica²⁶.

Prema Čajkanovićevim ispitivanjima, pasulj je imao važnu ulogu u kultu mrtvih kod svih Indoevropljana, a kod nas se davao kao hrana precima²⁷. Dakle, i predmeti koji se pojavljuju u obredima vezani su u našoj narodnoj religiji sa htonskim kultom.

Medjutim, svaki od ovih obreda ima dvostruku ulogu. S jedne strane stoji žrtva, a s druge strane - niz magijskih, prvenstveno apotropejskih radnji. U tome se očituje izvjesna podvojenost u stavu prema višim silama, od kojih se očekuje saradnja i čini im se žrtva, ali se istovremeno mora zaštititi od njihovog opasnog uticaja.

To je u prvom redu magijski krug, čiji je cilj da od vanjskih nepovoljnih uticaja štiti sve što je u njemu²⁸.

Zaštitnu ulogu ima i upotreba noža, koji kao oružje sa sječivom služi za zaštitu od zlih duhova i nečistih sila²⁹. Naročita magijska moć pridaje se nožu kojim je neko ubijen³⁰.

Veliki značaj pridaje se i magijskom značenju reči, na primer - ustava, Stojan.

Vidimo da je ovdje u pitanju zaštita od demona koji predvode grad, a pošto znamo da duše predaka, naročito onih koji nisu umrli prirodnom smrću, mogu biti predvodnici gradobitnih oblaka³¹, mogućna je pretpostavka o daljoj povezanosti ovih obreda sa dušama predaka.

Prema izloženim elementima, možemo izvesti zaključak o htonskoj prirodi djurdjevdanskog kulta.

Osnovni putokaz i polazna tačka u ispitivanju nalazi se u samoj žrtvenoj radnji i karakteristikama žrtvene životinje. Tu se izdvajaju tri činioca, koji najjasnije određuju ovaj kult. To je najpre, način žrtvovanja - zakopavanjem u zemlju, a zatim noćno vrijeme u koje se životinja prinosi na žrtvu i, na kraju, crna boja životinje. Sva tri elementa jasno povezuju djurdjevdansku žrtvu sa podzemnim demonima ili božanstvima i ujedno čine osnovu od koje polazimo u daljim razmatranjima.

Osim ovih glavnih dijelova, običaji djurdjevdanskih oboravanja i obilaženja sela sadrže i niz drugih činilaca, koji posrednim putem mogu dopuniti naša saznanja o ovom kultu. To je htonski karakter životinja i predmeta koji se na razne načine uključuju u ove obrede. Učešće životinja u nekim krajevima, naročito zmije, zatim konja i volova, možda najjasnije povezuju ovaj kult sa božanskim pretcima. Neki elementi ukazuju na to da se radi o ostacima vjerovanja o inkarniranim dušama predaka, koje su prisutne u vrijeme prinošenja žrtve.

Osim žrtvenih radnji, djurdjevdanski obredi sadrže i različite i različite magijsko-apotropejske elemente.

Cilj magije jeste da štiti od demona koji predvode grad, a to mogu biti i duše predaka. Prema tome ova činjenica potvrđuje povezanost ovih obreda sa božanskim pretecima.

To su uglavnom osnovni faktori koji govore u prilog pretpostavke da se radi o žrtvi podzemnim demonima, vjerovatno dušama predaka. Ovo potvrđuju i neka narodna vjerovanja, prema kojima duše predaka utiču na vremenske prilike, a mogu biti i predvodnici gradobitnih oblaka. S druge strane, preci su demoni od kojih se očekuje plodnost, pa je plodnost polja i briga o vremenskim uslovima bila u domenu istih božanstava. Moguće je da su se u kasnijem razvoju izdvojile pojedine funkcije koje su prenošene u demon određenih antropomorfnih božanstava, ali analiza ovih obreda govori u prilog animističko-demonističke faze razvoja stare srpske religije. Navedena mišljenja o tragovima Perunova, odnosno Dabogova kulta, u osnovi se temelje na pretpostavci da je sv. Djordje hrišćanski nasljednik nekog od naših starih božanstava, ali za to, prema navedenoj analizi, nema dovoljno podataka.

NAPOMENE

1. S. Trojanović, Glavni srpski žrtveni običaji, SEZb XVII, Beograd 1911, 171-172.
2. Ibid., 172.
3. Ibid., 173.
4. Ibid.
5. M. Jevtić, Odbrana od grada u Pocerini, GEM XXI, Beograd 1958, 282.
6. D. Djordjević, Živet i običaji narodni u Leskovačkoj Moravi, SEZb LXX, Beograd 1959, 152.
7. B. Ivanović, Oboravanje sela, GEM XIII, Beograd 1938, 152.
8. D. Djordjević, op.cit., 381.
9. S. Trojanović, op.cit., 178.
10. V. Čajkanović, Mit i religija u Srba, Beograd 1973, 365-368.
11. T. Djordjević, Priroda u verovanju i predanju našeg naroda, SEZb LXXI, Beograd 1958, 90.
12. D. Bandić, Krv u religijskim predstavama i magijsko-kulturnoj praksi našeg naroda, GEM 37, Beograd 1974, 152.

13. V. Čajkanović, op.cit., 84.
14. Ibid., 263.
15. Ibid.
16. A. Milošević - A. Cermanović, Petao u htonskom kultu kod antičkih Grka i u srpskom narodu, GEM XVII, Beograd 1954.
17. S. Trojanović, op.cit., 128.
18. D. Bandić, op.cit., 148.
19. V. Čajkanović, op.cit., 105.
20. S. Trojanović, op.cit., 147-148.
21. Š. Kulišić, P.Ž. Petrović, N. Pantelić, Srpski mitološki rečnik, Beograd 1970, s.v. tikva.
22. Srpski mitološki rečnik, s.v. konj.
23. T. Djordjević, op.cit., 90.
24. Srpski mitološki rečnik, s.v. vo.
- 24a. V. Čajkanović, op.cit., 272-273.
25. T. Djordjević, Vampir i druga bića, SEZb LXVI, Beograd 1953, 178.
26. P. Vlahović, Običaji, verovanja i praznovjerice naroda Jugoslavije, Beograd 1972, 107-108.
27. V. Čajkanović, op.cit., 192.
28. Srpski mitološki rečnik, s.v. obnošenje, oboravanje.
29. D. Bandić, op. cit., 99.
30. Ibid.
31. S. Trojanović, op. cit., 90.